

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН

В умовах трансформації суспільства значно актуалізуються проблеми сутності та історичних особливостей становлення механізму регулювання владних відносин. У науці та практиці складається соціально-політична інженерія як сукупність спрямованих реформувань того чи іншого політичного процесу на основі інституційних нововведень. Традиції соціально-політичної інженерії закладалися вже в стародавньому світі.

Механізми регулювання владних відносин у своєму становленні і розвитку пройшли довготривалий, складний і суперечливий шлях. Так, епоха середньовіччя представлена науковими ідеями таких мислителів, як Августин, Фома Аквінський та їх послідовники, які зробили теоретичне розмежування сфери церковної і світської влади, та обґрунтували регулюючу роль церкви у її відношенні до держави. В боротьбі з таким баченням владного устрою починають формуватись інші інститути земної влади. У Франції в цей період феодалі почали підтримувати ідею незалежної від Папи, але залежної від феодалів королівської влади.

У історії становлення владних відносин у державі та поза нею з'являється релігійний інститут – церква, яка в процесі свого розвитку починає відстоювати інші погляди не тільки щодо світоустрою, але й щодо устрою держави. Інститут розвивається, виникає ідея зовнішнього стосовно держави регулюючого механізму, в європейській культурі формуються засади громадянського суспільства, соціальні начала виникнення і вдосконалення інших, більш значимих ідеалів, ніж політичні.

За всіх відмінностей відносин з державою, які виникли в християнському світі, важливо підкреслити, що альтернативне бачення подоби влади (зверхність церковної влади, симфонія двох влад) в обличчі церкви отримало механізм впливу на владу в душі того чи іншого ідеалу. В історичному аспекті церква вперше виступила стимулом регуляції влади, який знаходиться за межами влади. Держава

була віддиференційована від суспільства, почала розглядатися як окремий інститут. Це був необхідний крок у формуванні культури регулювання влади, в становленні політики як системи взаємодії з державною владою і регулятивного впливу на владу.

На наступних етапах увесь світ перестав уявлятися нероздільним політичним світом. З'являються нові підстави політизації реальних факторів: наявність альтернатив з приводу фактів і зв'язок їх з державою як з особливим інститутом. У подальшому протиставленні трьох сил (церква, влада князів, права та привілеї знаті), пронизаному безмежним егоїзмом та жорстокістю, вибудовувалася система балансу інтересів, закладалися основи подальшого формування культури злагоди, домовленостей і, таким чином, відбувалося становлення політики як системи регуляції суспільних зв'язків та системи регуляції владних відносин. Там, де одна зі сторін значно переважала, де порушувались альтернативні, конкурентні сили, там не виникало ані політики, ані механізмів регулювання влади. Там соціальний зв'язок держави з суспільством формувався на пануванні принципів владарювання.

Найактивніша розробка та апробація механізмів регулювання владних відносин розпочалася у Новий час. У цей період вводяться принципи конституціоналізму, ціленаправлено формується принцип поділу влади, розвивається парламентаризм, інститут президентства, розробляється система стримань і противаг влади, формується ідея і практика правової держави, відбувається поступове та повільне (аж до другої половини XX ст.) піднесення прав над владою. Це був час бурхливої політичної інженерії, поширення конструктивного підходу до дійсності. В Європі та США відкриваються та впроваджуються невідомі або маловідомі елементи регулювання влади. Формується порядок з економічною сферою, галуззю культури політична система суспільства як сукупність інститутів функціонування, контролю та регуляції влади, домовленостей щодо інтересів та вибудови інституту "загального блага". Серед ефективних механізмів регуляції владних відносин важливу роль всередині владної структури відіграє конструювання системи противаг. З законодавчим закріпленням цих інститутів вони перетворюються в політико-правові основи управління державою.

Зі зростанням ролі владних механізмів у системі регуляції та контролю влади прискорюється взаємозумовлений розвиток політичної теорії та соціально-політичного, а потім і правового регулятора владних відносин. Поступово виник і розвинувся принцип поділу влади, який став вищим надбанням соціальної життєдіяльності людини. В демократіях він виступає як важливий механізм, що запобігає концентрації влади в одних руках або в одному інституті, сприяє розширенню політико-регулятивних відносин суспільства і влади, які спричинили пізніше розвиток таких інститутів контролю і регулювання влади, як політичні партії. Однак критики XIX століття (особливо марксизм) та подальші дослідження політичного процесу виявили, що принцип розподілу влади проявляє свою ефективність лише в системі політичних і соціальних балансів та противаг.

Особливо зміцнюється становище таких форм інституціональної регуляції держави як політичні партії та групи інтересів. У системі управління і регулювання політичні групи, рухи та партії, групи інтересів діють за принципом зворотного зв'язку.

У нових ідеях та теоріях про регулятивну та контролюючу функцію партій по відношенню до держави (Д. Юм, Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіль, К. Маркс, В. Ленін, М. Острогорський, Р. Міхельс) розкриваються причини суперечливого впливу партій на державу. Вони самі стають бюрократизованими структурами, подібними до тих, яким вони в обличчі державних органів повинні протидіяти. Тому функціональна спроможність партій пов'язана з системою внутріпартійної демократії, з політичною культурою в суспільстві, з особливостями політичного режиму.

Найбільш поширеним механізмом проникнення партій до влади і впливу на неї є вибори. Через вибори партії здобувають право участі у владі та контролю над нею. Вибори є інститутом взаємодії громадянського суспільства і держави. Одночасно вибори виступають як самостійний інститут контролю та регулювання політичної влади. Рівень довіри, який надають виборці інститутам влади та політикам, що претендують на владу, є важливим механізмом регуляції політичних еліт.

Збагачення досвіду останніх десятиліть щодо виборів та опитування суспільної думки у багатьох країнах започаткувало нову тен-

денцію в політичному процесі. Сутність її полягає в падінні довіри з боку населення до традиційних інститутів демократії.

Тому сучасні механізми регуляції владних відносин як результат суспільних процесів, які направлені на те, щоб зробити владу сприйнятливою до зворотних зв'язків, складались як реакція, як спроба суспільства відмежувати себе від надмірного втручання влади. Формування системи зазначених механізмів не координується, здійснюється напівстихийно і розрізнено. Таким чином молоді народжувані демократичні суспільства відстають у будівництві ефективної системи контролю і регуляції влади. Демократія входить в XXI століття як політична проблема. Влада ухиляється від намагань суспільства скільки-небудь серйозно її контролювати.

Нові соціально-політичні та економічні трансформації, що відбуваються у тих чи інших країнах світу, є значною мірою явищами, що теж мають свої історичні особливості. Трансформаційні процеси охоплюють практично всі сфери суспільного життя. Пріоритетними і найбільш важливими серед них є політична і економічна сфери. На початку третього тисячоліття демократизація і ринкова модель економіки стали загально визнаними пріоритетами, які розвиваються на основі універсалізації західної ліберальної моделі і є вищою формою управління.

Та все ж в Україні демократія і ринкова економіка мають серйозні відмінності і свою специфіку, що відповідає регіональним особливостям демократичного режиму в Україні.

Тому важливо проаналізувати основні напрями і риси процесу трансформації, які можуть сприяти подальшому розвитку теорії і практики трансформації суспільства в Україні. У розвинених інерційних суспільствах соціально-політичні зміни відбуваються в рамках і у відповідності зі стабільними стандартами. Практично всі зміни є передбачуваними і прогнозованими на основі об'єктивних стійких закономірностей. У трансформаційних же суспільствах, яким є і Україна, трансформація не набула остаточно визначеної спрямованості. Це тому, що трансформація – є полівекторним демократичним процесом зміни форми, виду і характеру суспільства, а питання про цільову модель цих змін, про множинність векторів їх соціально-політичної еволюції є відкритим.

Для України у соціально-політичному аспекті сьогодні особливо актуалізуються проблеми регулювання владних відносин. Підкреслимо, що за своєю структурою система регулювання владних відносин містить у собі суб'єкт регулювання, регулятивні впливи (прямий зв'язок), зворотний зв'язок, об'єкт регулювання. Об'єктом регулювання в нашому є виступає політична влада і її особливості. А вищим суб'єктом регулювання владних відносин виступають суспільство в цілому і його різні інститути. В такому контексті під суб'єктами регулювання владних відносин розуміються всі учасники політичного процесу, які здатні діяти вільно і самостійно, та у котрих є свої потреби й інтереси, що виділяють їх серед інших і ними усвідомлюються.

Об'єктивно необхідно, щоб в Україні, як в усіх демократичних суспільствах, дієвими суб'єктами регулювання влади стали практично всі різноманітні соціальні групи, що володіють визначеними ресурсами (капіталом), усвідомленням своїх інтересів, організованістю, здатністю представляти і захищати свої інтереси, впливати на владу. Йдеться про інституціонально оформлені суб'єкти, такі як політичні партії і групи інтересів, більш-менш структуровані соціальні утворення: народ, маси, еліти, класи, верстви населення, асоціації громадян.

Тільки за таких демократичних умов регулювання владних відносин може бути легітимною системою суб'єктно-об'єктних соціальних взаємодій і соціального впливу на державу. В процесі демократизації регулювання виступає як система, у якій істотну роль відіграють культурні традиції, соціально-економічні структури й інституціональні механізми, установлені правила і норми, організації. Це фундаментальні, відносно самостійні і в той же час тісно взаємозумовлені сфери. По-різному вибудовується субординація цих сфер, але важливість трансформації їхніх взаємодій на тих або інших етапах історії й у конкретних умовах України конкретно визначена і визнана.

У функціональному плані трансформації підлягають усі механізми регулювання владних відносин: інституціоналізація, профілактика, контроль, корекція. Кожний з цих механізмів регуляції має конкретні завдання. Особливо виділимо контроль, який є не само-

ціллю, а невід'ємною частиною системи регулювання, метою якої є упередження відхилень від демократичних стандартів.

Цілком закономірно, щоб в Україні, як і в більшості інших країн, характерною особливістю трансформаційних процесів став збіг внутрішньополітичних обставин із загальносвітовими тенденціями. Як основні трансформаційні процеси, що відбуваються у світі і здійснюють суттєвий вплив на хід перетворень в Україні, можна виокремити наступні: демократизація суспільного життя; домінування ринкової моделі функціонування і розвитку економіки; ефект глобалізації і взаємозалежності світу; ефект інтеграційних процесів, що проявляється в об'єднанні навіть протилежних країн на фоні домінування національного над соціальним; технократизація і залежність суспільно-політичного розвитку від сучасних високих технологій.

Таким чином, характер і спрямування трансформаційних процесів в Україні необхідно аналізувати і оптимізувати відповідно до комплексної стратегії розвитку, яка дає змогу забезпечувати ефективний взаємозв'язок між людськими, фізичними, галузевими та структурними аспектами. Зазначена стратегія має бути виключно прерогативою уряду України, але з урахуванням рекомендацій Європейського Союзу і Світового банку. В її виконанні на перше місце можна поставити: демократичне управління; розвиток інституційного середовища; прозорість прийняття та виконання владно-управлінських рішень; дієвість правових і судових процедур; ефективність регулювання владних відносин; свобода і рівноправність усіх перед законом.